

Uświadamianie dzieci

Autor tekstu: **Mariusz Agnosiewicz**

W wychowaniu dziecka zawsze pojawia się taki moment, kiedy zadaje nam ono takie pytania, które wprawiają nas w zakłopotanie i to nie zawsze z powodu tego, że nie znamy na nie odpowiedzi. Są to pytania na ogół dość trudne, co do których najczęściej nie ma zgody wśród osób dorosłych albo wobec których dorośli czują pewne zakłopotanie, jak właściwie przekazać je dziecku.

Chcielibyśmy umieć radzić sobie z odpowiadaniem na takie pytanie. Nie chcielibyśmy też powstrzymywać naszego dziecka przed zadawaniem trudnych pytań. Chcemy jednak być uczciwi wobec naszych dzieci, aby wiedziały, kiedy opowiadamy im bajki a kiedy mówimy prawdę. Nie należy wobec tego na ich poważne pytania opowiadać im bajek.

Są wśród tych pytań takie, z którymi muszą sobie radzić wszystkie rodziny, jak choćby „skąd biorą się dzieci”, a są też takie, przed którymi stają rodzice niewierzący, którzy na ogół muszą przedstawić dziecku swój punkt widzenia na wierzenia religijne o których koledzy i koleżanki z rodzin wierzących uważać będą, że są oczywistą prawdą.

Każdy rodzic powinien znaleźć własny sposób na odpowiadanie dziecku na takie pytania, ale chcemy pokazać, że są tutaj dobre wzorce do naśladowania i przykłady interesujących odpowiedzi.

O tym skąd biorą się dzieci i co robią dorośli ludzie ze sobą nago — opowiada książeczka komiksowa Grethy Fagerstrom i Gunilly Hansson zatytułowana [Piotruś, Kasia i maleństwo](http://www.racjonalista.pl/ks.php/k,1750) (<http://www.racjonalista.pl/ks.php/k,1750>).

O tym dlaczego należy myśleć krytycznie i zadawać pytania opowiada książeczka Dana Barkera pt. [Może tak, może nie. Poradnik dla młodych sceptyków](http://www.racjonalista.pl/ks.php/k,6) (<http://www.racjonalista.pl/ks.php/k,6>).

O tym dlaczego rodzice nie wierzą w Boga i nie chodzą do kościoła opowiada książeczka Patrika Lindendorfa pt. [Boga przecież nie ma. Książka o niewierze w Boga](http://www.racjonalista.pl/ks.php/k,1910) (<http://www.racjonalista.pl/ks.php/k,1910>).

O najpopularniejszych religiach mówi książeczka Monique Gilbert pt. [Jest wiele wiar. O co pytają dzieci](http://www.racjonalista.pl/ks.php/k,1878) (<http://www.racjonalista.pl/ks.php/k,1878>).

O konieczności równości płci mówi [Mała książka o feminizmie](http://www.racjonalista.pl/ks.php/k,1876) (<http://www.racjonalista.pl/ks.php/k,1876>) Sassy Buregren.

O tym dlaczego niektórzy ludzie łączą się w pary tej samej płci mówi książeczka Petera Parnella i Justina Richardsona pt. *Z Tango jest nas troje*.

Jest wreszcie cała masa pytań z serii *dlaczego niebo jest niebieskie a śnieg zimny*. Odpowiedzi na takie pytania udziela nauka opowiedziana dla dzieci. Jednymi z najlepszych książeczek pomagających znajdować odpowiedzi na tego rodzaju pytania są dwie serie książeczek wydawnictwa Olesiejuk: „Ciekawe dlaczego” i „Moja najlepsza książka” — razem 80 tytułów.

Jest to pewien kanon lektur uświadamiających, w które warto zaopatrzyć swoje dziecko.

Poniżej dwa fragmenty z podanych wyżej książeczek. Niestety, bez ilustracji.

Krytyczne myślenie i zadawanie pytań

Fragment książeczki dla dzieci Dana Barkera *Może tak, może nie. Poradnik dla młodych sceptyków*.

W dzisiejszym zdominowanym przez media świecie, nie ma możliwości strzec dziecko przed wszelkimi informacjami, twierdzeniami i pokusami, jakie docierają do młodego człowieka. Najlepszą zatem rzeczą, jaką możemy zrobić to uzbrojenie go w miecz krytycznego myślenia.

Dzieci muszą być nauczane rozwijania swych własnych umysłów już od najmłodszych lat, aby kształtowała się ich przyszła pewność siebie i samodzielność intelektualna. Pozwolenie im na ciekawość, nauczanie ich zadawania pytań pozwoli im na radzenie sobie we wszystkich sferach życia.

*

Sceptycy nie wierzą w **cuda**. Cud jest czymś, co łamie prawa natury. Jako że prawa natury nigdy nie ulegają zmianie, cud jest czymś niemożliwym. Większość religii opowiada cudowne historie, jak te o zwierzętach mówiących ludzkim językiem. Albo o patykach zamieniających się w węże. Albo o ludziach, którzy znikają sprzed twoich oczu, by się następnie wyłonić z powietrza. Niektóre religie nauczają, że możesz się modlić do boga, aby otrzymać to, o co się modlisz.

Niektóre religie nauczają, że istnieje niewidzialny świat z dziwnymi stworzeniami, takimi jak

anioły, demony, duchy i umarli ludzie. Niektóre religie nauczają, że grzmoty są spowodowane przez bogów lub diabłów. Albo o tym, że bogowie lub diabły wywołują choroby, pożary, trzęsienia ziemi lub susze. Sceptycy starają się jednak wyjaśnić te rzeczy bez ignorowania praw natury. Niektórzy ludzie myśleli, że błyskawice zazwyczaj były zsyłane przez rozżłoszczonego boga. Obecnie jednak wiemy, że błyskawica jest wyładowaniem elektrycznym.

Nauka jest sposobem na poznawanie świata. Naukowcy są ludźmi, którzy starają się dowiedzieć, co jest prawdą a co fałszem na temat rzeczywistości. Nie każdy może być naukowcem. Każdy jednak może posługiwać się nauką. Aby być dobrym naukowcem musisz bardzo starannie przestrzegać pewnych reguł.

Pierwszą regułą nauki jest:

Nie wierz wszystkiemu, co słyszysz lub widzisz.

Jeśli coś jest prawdą, powinienes móc sam to sprawdzić. Jeśli ani ty, ani inni ludzie nie są w stanie tego sprawdzić, jak wówczas możesz wiedzieć, czy jest to prawdą?

Istnieje wiele sposobów, aby sprawdzić różne rzeczy. Zadawanie pytań jest jednym z dobrych sposobów, aby coś sprawdzić.

Poza zadawaniem pytań naukowcy mają specjalne urządzenia do sprawdzania rzeczy, takie jak teleskopy, mikroskopy, radary, sonary, termometry czy szkła powiększające.

Komputery i książki to także dobre sposoby na sprawdzanie różnych rzeczy.

Nawet jednak jeśli nie posiadasz specjalnych urządzeń, to masz własne oczy i uszy. Twoje ciało jest urządzeniem naukowym, które może widzieć, słyszeć, czuć, smakować i odczuwać.

Jest dobrym pomysłem, aby próbować sprawdzać różne rzeczy na kilka sposobów. Na przykład, jeśli jedna osoba mówi ci, że widziała coś, to może być prawda. Ale może to też nie być prawdą. Jeśli dwie lub więcej osób mówi ci, że widziały tę samą rzecz, czy to nie pewniejsze? Ale nawet jeśli milion ludzi twierdzi, że coś jest prawdą, i tak powinienes sam próbować to sprawdzić.

Dobry naukowiec jest jak detektyw. (...)

Inną regułą nauki jest:

Powtórz to.

Jeśli sprawdzisz coś raz, powinienes móc sprawdzić to ponownie. Jeśli robisz test lub eksperyment, powinienes móc powtórzyć go. Jeśli nie możesz powtórzyć testu, to nie ma możliwości, aby być naprawdę pewnym, czy coś jest prawdą lub fałszem.

Na przykład, jeśli ktoś mówi, że przewidział przyszłość, poproś go, aby zrobił to ponownie. Może miał po prostu szczęście i dobrze trafił. Jeśli jednak nie może on powtórzyć tego kilkakrotnie, to nie ma sposobu na udowodnienie, że mówił prawdę.

Jeśli ktoś twierdzi, że coś uniosło się dzięki jego myślom, poproś go, aby uczynił to ponownie.

Jeśli ktoś twierdzi, że wyleczył z choroby za pomocą magii lub modlitw, poproś go, aby uczynił to ponownie.

Jeśli coś jest rzeczywiście prawdziwe, powinno dać się powtarzać.

Kolejną regułą nauki jest:

Spróbuj wykazać, że to nieprawda.

Nie próbuj po prostu dowodzić, że coś jest prawdą. Dobry sceptyk próbuje także wykazać, że coś jest fałszywe.

Pomyśl: Jeśli coś jest prawdziwe, to znaczy, że nie jest fałszywe. Jeśli postarasz się wykazać fałsz i ci się nie uda, to będzie znaczyło, że to prawdopodobnie prawda.

Jeśli nie potrafisz wymyślić sposobu, aby dowieść, że coś może być fałszywe, to nie ma możliwości, aby dowiedzieć się, czy jest to prawdą.

Chodzi bowiem o to, że jest bardzo trudno wykazać, że coś jest prawdą. Na ogół znacznie łatwiej wykazać fałsz.

Na przykład, jak możesz udowodnić, że wszystkie niedźwiedzie polarne są białe? Możesz oglądać każdego z osobna niedźwiedzia polarnego na świetle. Jeśli widziałeś tysiąc białych niedźwiedzi polarnych, to wciąż nie dowodzi, że wszystkie niedźwiedzie polarne są białe. Ale co jeśli zobaczysz jednego czarnego lub czerwonego niedźwiedzia polarnego? Wtedy udowodnisz, że nie wszystkie są białe. Jeśli nie możesz znaleźć żadnego niedźwiedzia polarnego, który nie jest biały, wtedy pomagasz dowieść, że wszystkie niedźwiedzie polarne są białe.

To może się wydawać dziwne, ale czasami najlepszym sposobem, aby dowieść, że coś jest prawdziwe, jest spróbować dowieść, że jest fałszywe.

Inną dobrą regułą nauki jest:

Przyjmij proste wyjaśnienie.

Czasami są różne sposoby na wyjaśnienie czegoś. Jeśli jeden z nich jest skomplikowany a inny prosty, naukowcy zazwyczaj przyjmują prosty sposób.

Na przykład, dlaczego przedmioty spadają? Jednym ze sposobów wyjaśnienia tego jest przyjęcie, że istnieją niewidzialne ptaki, które pchają je do ziemi, kiedy je wypuścisz. Innym sposobem na wyjaśnienie tego jest grawitacja. Jeśli odpowiedzialne miałyby być niewidzialne ptaki, to skąd możesz wiedzieć, że one istnieją? Dlaczego ich nie słyszymy? Gdzie one mieszkają i co jedzą? Dlaczego pchają przedmioty wyłącznie w dół, a nie także w górę? Jak wiele ich jest i jak się dowiadują, że zamierzasz coś wypuścić? To wyjaśnienie nie jest zatem zbyt proste. Grawitacja jest prostszym wyjaśnieniem. Grawitacja oznacza, że wszystko przyciąga się nawzajem. Jako że ziemia jest większa niż jabłko, jabłko spadnie na ziemię. Ziemia też porusza się nieznacznie ku jabłku, ale nie możesz tego zauważyć.

Jeśli ktokolwiek chce, abyś uwierzył w coś, co wydaje się dziwaczne, może jest prostsze wyjaśnienie tego czegoś. Może ten ktoś się myli. A może wyolbrzymia — robi z opowieści coś więcej niż jest w istocie. Może po prostu kłamie. A może myśli, że mówi prawdę, podczas gdy powtarza po prostu błędy lub kłamstwa kogoś innego. Może nie starał się dostatecznie odnaleźć prostszego wyjaśnienia.

A może to w istocie jest prawdą, ale jednak zawsze powinnaś samodzielnie sprawdzić, czy nie ma prostszej odpowiedzi.

Bardzo ważną regułą nauki jest:

To musi mieć sens.

Jeśli coś jest prawdą, to nie może być mętne. Powinno być logiczne. To znaczy, że powinnaś zastanowić się starannie, czy wydaje się to mieć sens.

Na przykład, jeśli ktoś twierdzi, że słońce świeciło nocą, czy to ma sens? Jeśli świeci słońce, to nie może być nocy. Jeśli była noc, to słońce nie mogło świecić.

Sceptyk powinien jednak zawsze mieć umysł otwarty.

Czy jest jakaś możliwość, aby słońce świeciło nocą? Może wielkie lustro w przestrzeni kosmicznej mogłoby odbijać słońce wokół ziemi. Może osoba ta była w statku kosmicznym wysoko ponad ziemią i mogła widzieć zarówno dzień jak i noc. Jeśli jednak nie było lustra, statku kosmicznego ani innego wyjaśnienia, to czy sensownym jest twierdzić, że słońce świeciło nocą? Jeśli coś jest prawdą, musi mieć sens.

Regułą nauki, które nigdy nie powinnaś łamać jest:

Być uczciwym.

Może myślisz, że widziałas latający spodek za oknem twojej sypialni. Może następnego dnia powiesz wszystkim swoim przyjaciołom, że widziałas stworzenia z kosmosu. Ale co jeśli później dowiesz się, że był to po prostu zwykły dysk na dachu? Czy powiesz swoim przyjaciołom prawdę? Czy przyznasz się do błędu? Każdy popełnia błędy, ale dobry naukowiec jest gotów niezwłocznie przyznać się do błędu, jeśli go odkryje.

Czasami ludzie chcą wierzyć w niektóre rzeczy, więc po prostu myślą, że są one prawdziwe. Nie sprawdzają ich albo nie powtarzają testów. Albo ignorują testy wykazujące, że to nieprawda. Albo stwarzają pozory, że coś ma sens, kiedy w rzeczywistości to nie ma sensu. Albo uzupełniają to kłamstewkami, aby pokazać, że to prawda. To nie jest uczciwe.

Dlaczego niektórzy ludzie nie są uczciwi? Może dlatego, że lubią czuć się kimś wyjątkowym albo ważnym, pozorując wiedzę, której nie posiada nikt inny. Albo są zbyt zawstydzeni, aby przyznać się do błędu. Albo dlatego, że mogą zarobić wiele pieniędzy na oszukiwaniu ludzi. Albo dlatego, że ich religia zakazuje im myśleć inaczej. A może dlatego, że boją się utraty przyjaciół, jeśli będą uczciwi. A może nie podoba im się to, jaka jest prawda i chcą mieć coś, co podoba im się bardziej.

Ludzie, którzy nie są uczciwi mogą nigdy nie wiedzieć, jaka jest prawda. Nie dbają o to, aby dowiedzieć się, czy coś jest fałszywe. Nie zamierzają zmieniać zdania.

Tymczasem uczciwy sceptyk zawsze chce wiedzieć, co jest prawdą a co fałszem, nie ważne jak. Dobry sceptyk zawsze ma umysł otwarty.

Jeśli kiedykolwiek starasz się odpowiedzieć na pytanie, czy coś jest prawdą lub fałszem, pamiętaj o podanych regułach nauki:

1. Sprawdź to
2. Zrób to ponownie
3. Postaraj się wykazać, że to nieprawda
4. Przyjmij proste wyjaśnienie

5. Niech to ma sens

6. Bądź uczciwy

Inni ludzie mogą mówić ci, co powinnaś myśleć, i należy ich wysłuchać, ponieważ mogą mieć rację. Ale mogą też być w błędzie. Samodzielnie musisz zdecydować, co jest prawdą a co fałszem. Nie musisz się spieszyć. Możesz to zrobić na swój własny sposób. Jeśli jesteś dobrym sceptykiem, będziesz wiedzieć, jak myśleć samodzielnie.

Kiedy następnym razem ktoś zapyta cię, czy wierzysz w coś, odpowiesz „tak” lub „nie”?

Jeśli jesteś tego naprawdę pewna i jeśli brałaś pod uwagę reguły naukowe, wówczas można odpowiedzieć „tak” albo „nie”.

Kiedy jednak nie jesteś pewna i nie testowałaś tego naukowo, wtedy warto poczekać. W porządku jest powiedzieć „Nie wiem”.

Jeśli coś nie ma dowodów, co powiesz?

Może tak, może nie!

Skąd biorą się dzieci

Fragment książki *Piotruś, Kasia i malarstwo*.

Dla nas, dorosłych, nie zawsze łatwe jest odpowiadanie na pytania dotyczące seksu w sposób szczerzy i bezpośredni. Często przeszkodę stanowią przesady i zakazy z okresu dzieciństwa wywołujące w nas nieokreślone uczucia niechęci.

Chcemy aby nasze dzieci miały poczucie, że są traktowane poważnie. Chcemy poprzez tę książkę uświadomić wszystkim, że seks odgrywa naturalną i pozytywną rolę w naszym życiu.

Książka została wyróżniona nagrodą niemieckiej literatury młodzieżowej i przeznaczona jest dla dzieci od lat 6.

*

(...)

Kasia: Tatusiu, jak właściwie robi się dziecko?

Tata: Widzisz, do tego potrzebny jest mężczyzna i kobieta. Ale to jest bardzo długa historia. Narysujmy się. To jest Piotruś i ja. Co mamy wspólnego?

Piotruś: Jesteśmy chłopcami.

Tata: A czym się różnimy?

Kasia: Ty jesteś większy, nosisz okulary i masz włosy na nogach.

Piotruś: Ty masz też włosy dookoła członka.

Tata: Tak, ty tego nie masz. Ale obydwójce mamy woreczek, który wisi pod członkiem. Tam są dwie kulki.

Piotruś: Wiem, że mam dwie kulki w moim woreczku. Wyczułem to kiedyś.

Tata: W tych kuleczkach, nazywanych jądrami, są miliony małych nasionek, które posiada każdy mężczyzna po to, aby mógł zostać ojcem. Nasionka są tak małe, że można zobaczyć je tylko przez mikroskop. Posiadają one ogonki, za pomocą których mogą się poruszać i wypłynąć z członka.

Piotruś: Jeśli się robi siusiu, prawda?

Tata: Nie. Siusiu pochodzi z pęcherza, a nasionka wydostają się z woreczka z jąderkami, czyli z moszny.

Piotruś: Ja jeszcze nigdy nie widziałem, żeby mi jakieś nasionka wychodziły.

Tata: Nie. One będą dopiero gotowe, jak będziesz dużym chłopcem, tak jak Krzysio. On ma 15 lat.

Kasia: Teraz ja chcę narysować siebie.

Kasia rysuje siebie, a tata rysuje mamusię.

Kasia: Uważasz, że jesteśmy do siebie podobne?

Mama: Obydwie mamy brązowe oczy i długie włosy. Czy gdzieś się różnimy?

Kasia: Ty masz piersi i włosy na szparce.

Piotruś: Kasia i ja mamy takie same piersi.

Kasia: Ale moje będą większe jak podrosnę.

Mama: Tak, tak to wygląda. W twoich piersiach musi być miejsce na mleko, które w przyszłości będzie dostawało twoje dziecko.

Tatusi rysuje Kasię a mama opowiada.

Mama: Tak wygląda Kasia i ja między nogami. W szparce, poniżej dziurki do siusiania, jest

jeszcze jedna dziurka. Ta dziurka prowadzi do korytarza, który nazywamy pochwą. Pochwa prowadzi do góry, do pomieszczenia, które każda dziewczynka ma w swoim brzuszku. To pomieszczenie nazywa się macica. Zanim dziecko się urodzi, przebywa u mamy wewnątrz macicy. Kiedy dojrzeje i jest gotowe, wyślizguje się na zewnątrz poprzez pochwę i szparkę. Po obu stronach macicy znajdują się jajniki z komórkami jajowymi, które są po to, aby kobieta mogła mieć dziecko.

Kasia: Ja też mam komórki jajowe w moim brzuszku?

Mama: Tak, ale one nie są jeszcze dojrzałe. Nastąpi to dopiero, kiedy będziesz miała 12 albo 14 lat i dostaniesz pierwszy okres.

Piotruś: To jest wtedy, kiedy krew wychodzi z pochwy.

Kasia: Ja nie chcę mieć okresu!

Mama: To nie jest takie straszne. Wszystkie kobiety i starsze dziewczynki dostają to raz na miesiąc. Wtedy jedno jajeczko uwalnia się i z niewielką ilością krwi wydostaje się poprzez pochwę. Trzeba wówczas stosować podpaski menstruacyjne albo tampony dopochwowe. W ten sposób krew nie dostaje się do bielizny.

Piotruś i Kasia mówią „członek” i „szparka”. W innych rodzinach mówi się inaczej, np. „penis” i pochwa”. A ty jak mówisz?

Kasia: Chcieliście nam opowiedzieć, jak się robi dzieci.

Piotruś: Ja wiem — pieprzy się.

Mama: Wiesz, my to nazywamy — spać ze sobą.

Kasia: Jak to spać ze sobą?

Tata: To jest taki sposób przebywania ze sobą. Można przebywać ze sobą w rozmaity sposób. Możemy wspólnie jeść, bawić się, śmiać i razem pracować.

Mama: I możemy też głaskać się i całować.

Tata: Jeśli mamusia i ja wzajemnie się tak przytulamy, to nieraz dostajemy ochotę, aby ze sobą spać. Wtedy mój członek robi się duży i sztywny.

Piotruś: Mój członek też może odstawać.

Tata: Tak się zdarza u małych chłopców.

Mama: Kiedy tak leżymy, to pragnę, aby tatusia członek wszedł w moją pochwę.

Kasia: Czy on też tego pragnie?

Mama: Tak, obydwójce tego pragniemy. Wówczas staje się to łatwe, ponieważ moja pochwa robi się miękka i wilgotna.

Tata: Leżymy tak blisko siebie, jak tylko można. To jest bardzo przyjemne uczucie. Mój członek jest u mamy w pochwie. Ten rodzaj przebywania ze sobą nazywamy współżyciem. Podczas współżycia może powstać dziecko. W ten sposób zrobiliśmy nasze nowe dziecko. W czasie współżycia, w najprzyjemniejszym momencie, nasionka tatusia dostają się do pochwy mamy.

Mama: Dalej nasionka wędrują do mojej macicy i tam mogą spotkać komórkę jajową. Każde z nich chce być pierwsze przy komórce jajowej. Są to nasionka męskie i żeńskie. Komórka jajowa wpuszcza do środka tylko jedno, jedyne nasionko. Nie wiadomo, czy jest to nasionko męskie, czy żeńskie. Nasionko wkręca się w komórkę jajową i łączą się tworząc jedną nową komórkę. Komórka ta jest początkiem naszego nowego dziecka.

Tata: Komórka, która nie była większa niż kropka, zagnieździła się u mamy w macicy i zaczęła rosnać.

Mama: Każdego dnia rośnie po trochu. Na wiosnę dzidzius dojrzeje i przyjdzie na świat.

Tata: Na początku każdy człowiek był mały, jak kropka.

Mariusz Agnosiewicz

Redaktor naczelny Racjonalisty, założyciel PSR. Kontakt online ([GG](#), [Skype](#))

[Profil użytkownika Mariusz Agnosiewicz](#)

[Strona www autora](#)

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 21-05-2010)

Oryginał. (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,7310>)

Contents Copyright © 2000-2010 Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2010 Michał Przech

Autorem portalu Racjonalista.pl jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.
Właścicielami portalu są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tego portalu i jakiegokolwiek jego części.

Wszystkie strony tego portalu, wliczając w to strukturę katalogów, skrypty oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tego portalu oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tego portalu i nie korzystać z jego zasobów.

Informacje zawarte na tym portalu przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów portalu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na portalu. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych portalu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl